

І.І. МОЙСІЄНКО

Херсонський державний університет
вул. 40 років Жовтня, 27, Херсон, 73000, Україна

POLYGONUM ALPESTRE С.А. МЕУ. (POLYGONACEAE) — НОВИЙ ДЛЯ ФЛОРИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ АДВЕНТИВНИЙ ВИД

Ключові слова: *Polygonum alpestre* С.А. Меу., флористична знахідка, Херсон.

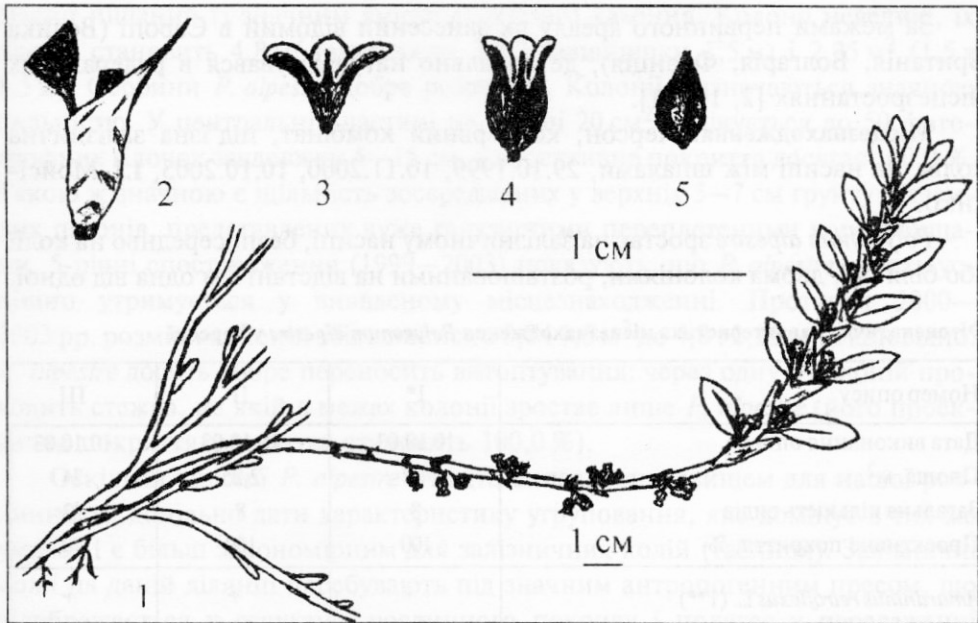
Типова підсекція роду *Polygonum* L. на території Східної Європи представлена 30 видами, що розподілені М.М. Цвельовим між вісьмома підсекціями [7, 9]. Виявлений нами у Херсоні на території консервного комбінату новий для Східної Європи вид *Polygonum alpestre* С.А. Меу. належить до підсекції *Alpestria* Tzvelev, представники якої для флори Східної Європи ще не наводилися. До підсекції *Alpestria* належать багаторічні зелені петрофільні рослини. Листки досить жорсткі, звичайно з непомітними бічними жилками. Квітки досить великі, розташовані у пазухах листків. Плоди блискучі, замкнені в оцвітину. Типовим видом підсекції є *P. alpestre* С.А. Меу. [8].

Оскільки у вітчизняній літературі відомості про *P. alpestre* відсутні, ми наводимо його таксономічне цитування, основну синоніміку та опис, складений на підставі літературних джерел [1—5, 8, 11, 12], а також зібраних і досліджених нами зразків.

Polygonum alpestre С.А. Меу., Verz. Pfl. Cauc. 157 (1831).

Syn.: *P. ammanoides* Jaub. & Spach, Ill. Pl. Or., 2: 28, tab. 119 (1844). — *P. alpestre* С.А. Меу. var. *ammanoides* (Meisn.) Boiss., Fl. Or., 4: 1038 (1879). — *P. cognatum* Meisn. var. *alpestre* (С.А. Меу) et var. *ammanoides* (Jaub. & Spach) Meisn. in DC., Prod., 14: 96 (1856). — *P. luriflorum* С. Koch in Linnaea, XXII: 202 (1849).

Багаторічник із дуже розгалуженим дерев'яниючим кореневищем. Рослина цілком гола. Пагони завдовжки 5—30 см, гіллясті, сланкі або висхідні; часто диморфні, тоді нижня простерта частина пагона безлиста, темно-бура, з такими ж темно-бурими залишками квіток або плодів і разтрубів, верхня висхідна — зелена та вкрита листям. Міжвузля короткі, звичайно коротші за листки і разтруби. Листки виразно черешкові, густо розташовані. Пластинки листків цілісні й цілокраї, завдовжки (10)15—25(30) мм і завширшки (3)5—7(9) мм, еліптичні до ланцетних, з малопомітними бічними жилками і гоструватою або гострою верхівкою. Розтруби білуваті, майже прозорі. Квіти зібрані пучками по 2—8 у пазухах листків. Оцвітину лійковидна, майже до середини розсічена, під час цвітіння завдовжки 3 мм, при плодах за рахунок розростання трубки збільшується до 4,5 мм. Плід цілком замк-

Polygonum alpestre C.A. Mey. Умовні позначення: 1 — загальний вигляд, 2 — розтруб, 3 — оцвітина на час квітування, 4 — оцвітина при плодах, 5 — плід

Polygonum alpestre C.A. Mey. Symbols indicate: 1 — general view, 2 — ochreae, 3 — perianth during flowering, 4 — flower during fruitage, 5 — fruit (nut)

нений в оцвітину, завдовжки близько 3 мм, тригранний, гладенький, блискучий. Стовпчиків три (рисунок). Кв. VI—IX, пл. VIII—IX.

Описаний багатьма авторами з Грузії *P. alpestre* ототожнюється з описаним з Сибіру *P. cognatum* Meissner, Monogr. Gen. Polyg. Prod. 91 (1826) [2, 10—12]. З'ясувати тотожність цих видів намагались К.Н. Rechinger і Н. Schiman-Czeika, опрацьовуючи рід *Polygonum* для Flora Iranica [11], однак їм не вдалося виявити типовий матеріал *P. cognatum*. У короткому протокозі «floribus axillaribus; ochreis laxis, membranaceis, laceris, mucronatus; caule erecto, ramoso, basi suffruticoso» (Meissner in Rechinger, 1968 [11]) зазначається, що *P. cognatum* є напівкущиком з прямостоячим стеблом, тоді як виявлені нами зразки, як і *P. alpestre*, належать до багаторічних трав'янистих рослин, і має сланкі або висхідні пагони. Отож, з урахуванням значної територіальної віддаленості «locus classicus» і суттєвої відмінності в описах видів, ототожнювати *P. alpestre* з *P. cognatum*, принаймні до встановлення і вивчення типових зразків *P. cognatum*, недоречно.

Первинний ареал *P. alpestre* охоплює Передню Азію, Іранське нагір'я і Кавказ (за винятком північно-західної частини Великого Кавказу). Там він значно поширений на кам'янистих і щебенистих ділянках середнього, верхнього і субальпійського гірських поясів (на висоті від 1000 до 3300 м над р. м.), а також як рудеральний бур'ян при стежках та дорогах, біля житла тощо [1—5, 8, 11].

За межами первинного ареалу як занесений відомий в Європі (Велика Британія, Болгарія, Франція), де локально натуралізувався в рудеральних місцезростаннях [2, 10, 11].

Місцезнаходження: Херсон, консервний комбінат, під'їзна залізнична колія, на насипі між шпалами, 29.10.1999, 10.11.2000, 10.10.2003, І.І. Мойсієнко.

Polygonum alpestre зростає на залізничному насипі, безпосередньо на колії або біля неї, двома колоніями, розташованими на відстані 8 м одна від одної.

Фітоценотична характеристика місцезнаходження *Polygonum alpestre* у Херсоні

Номер опису	I*	II	III
Дата виконання опису	10.10.03	10.10.03	10.10.03
Площа, м ²	4,8	2,25	24
Загальна кількість видів	8	8	22
Проективне покриття, %	100	100	70
<i>Amaranthus retroflexus</i> L. (1**)	.	+	+
<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L. (1)	2a.1	2a.1	3.4
<i>Anisantha tectorum</i> (L.) Nevski (2)	.	o	o
<i>Atriplex tatarica</i> L. (1)	.	+	1.2
<i>Centaurea diffusa</i> Lam. (2)	.	.	г
<i>Ceratodon purpureus</i> (Hedw.) Brid. (3)	.	.	+
<i>Chenopodium strictum</i> Roth (1)	г	.	+
<i>Chondrilla juncea</i> L. (1)	.	.	г
<i>Conyza canadensis</i> (L.) Cronq. (1)	.	.	+
<i>Cuscuta campestris</i> Yunck. (—)	1.2	.	.
<i>Eragrostis minor</i> Host (2)	.	.	+
<i>Grindelia squarrosa</i> (Pursh) Dunal (1)	.	.	+
<i>Gypsophylla perfoliata</i> L. (2)	.	.	1.2
<i>Lepidium ruderales</i> L. (2)	.	.	+
<i>Medicago lupulina</i> L. (2—3)	.	.	+
<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall. (1)	.	.	г
<i>Picris hieracioides</i> L. (1)	г	.	+
<i>Poa compressa</i> L. (2)	.	.	+
<i>Polygonum alpestre</i> C.A. Mey (3)	5.5	5.5	.
<i>P. aviculare</i> L. (2—3)	.	.	+
<i>P. neglectum</i> Besser (2—3)	+	1.2	+
<i>Portulaca oleracea</i> L. (3)	г	г	+
<i>Setaria viridis</i> (L.) P. Beauv. (2)	1.1	.	+
<i>Taraxacum officinale</i> Wigg. aggr. (3)	.	г	.
<i>Tragopogon major</i> Jacq. (1)	.	.	г

Примітки: * I — перша колонія *P. alpestre*, II — друга колонія *P. alpestre*, III — асоціація *Ambrosia artemisiifoliae*—*Xanthietum strumariae* Kost. 1991; ** 1 — перший під'ярус, 2 — другий під'ярус, 3 — третій під'ярус.

Насип піщаний із значним вмістом дрібного каміння. Колонії невеликі, їх площа становить $4,8 \text{ м}^2$ (завдовжки 3,2 і завширшки 1,5 м) і $2,25 \text{ м}^2$ (1,5 x 1,5 м). Особини *P. alpestre* добре розвинуті. Колонії відзначаються значною щільністю. У центральній частині на площі 20 см^2 налічується до 50 фототрофних гілочок завдовжки 5—15 см, а проективне покриття досягає 100,0 %. Такою ж значною є щільність зосереджених у верхніх 5—7 см ґрунту підземних пагонів, представлених дуже галузистими переплетеними кореневищами. 5-річні спостереження (1999—2003) показують, що *P. alpestre* досить успішно утримується у виявленому місцезнаходженні. Протягом 2000—2003 рр. розміри колоній збільшилися з 3,0 і 1,5 м^2 до 4,8 і 2,25 м^2 , відповідно. *P. alpestre* досить добре переносить витоптування: через одну з колоній проходить стежка, на якій в межах колонії зростає лише *P. alpestre* (його проективне покриття тут також становить 100,0 %).

Оскільки колонії *P. alpestre* є надто випадковим явищем для нашої рослинності, доцільно дати характеристику угруповання, яке домінує в тих же умовах і є більш закономірним для залізничних колій (таблиця). Залізничні колії на даній ділянці перебувають під значним антропогенним пресом, що відображається у структурі рослинного покриву і полягає у переважанні *Ambrosia artemisiifolia* за проективним покриттям і домінуванні адвентивних терофітів за кількістю видів. Так, на ділянці між двома колоніями ми виявили 21 вид судинних рослин і один вид мохоподібних. Серед судинних рослин терофітами є 13 видів (в тому числі 11 адвентивних), гемікриптофітами — 7 (2 адвентивні) і криптофітами — 1 вид. Провізорно дане угруповання належить до асоціації *Ambrosio artemisiifoliae—Xanthietum strumariae* Kost. 1991 [6].

Угруповання колоній *P. alpestre* є похідним вищезазначеної асоціації, зокрема його утворюють ті ж види. Характеризуються дуже вираженим домінуванням *P. alpestre*, незначною кількістю і проективним покриттям інших видів, суттєвими відмінностями у видовому складі колоній; представлене виключно трав'янистим ярусом, види якого досить чітко розподіляються між трьома під'ярусами (таблиця).

Оскільки ми не виявили проростки *P. alpestre*, за 5 років спостереження не утворилися нові колонії і дві існуючі стабільно відрізняються за шириною і гостротою листків, можливо, вони є двома клонами, які відновлюються і поширюються виключно вегетативно без участі насіння. Однак величезна щільність і галузистість надземних і підземних пагонів робить неможливим встановити чи з'являються нові рослини і скільки особинами утворена колонія, що не дає нам можливості стверджувати це остаточно і потребує подальших спеціальних досліджень.

До виявленого місцезнаходження вид, ймовірно, міг потрапити з прянощами, вирощеними на Кавказі (перець, лавровий лист тощо), які раніше у великій кількості надходили на підприємство для задоволення виробничих потреб.

Автор статті висловлює щире подяку М.М. Цвельову за допомогу у визначенні зібраних нами зразків та В.В. Бялту за сприяння цьому.

1. Аветисян Е.М. Сем. *Polygonaceae* // Флора Армении. — Ереван: Изд-во Академии наук Армянской ССР, 1958. — Т. 2. — С. 393—463.
2. Асенов І. *Polygonum* L. // Флора Болгарської Народної Республіки. — Софія: Вид-во Болгарської Академії наук, 1966. — Т. 3. — С. 218—232.
3. Гроссгейм А.А. Определитель растений Кавказа. — М.: Изд-во: Сов. наука, 1949. — С. 177—178.
4. Гроссгейм А.А. Флора Кавказа. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962. — Т. 6. — С. 72—74.
5. Комаров В.П. Род Горец — *Polygonum* L. // Флора СССР. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1936. — С. 594—701.
6. Соломаха В.А., Костильов О.В., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Синантропна рослинність України. — К.: Наук. думка, 1992. — 252 с.
7. Цвелев Н.Н. О видах секции *Polygonum* рода *Polygonum* L. в Европейской части СССР // Нов. системат. высш. раст. — 1978. — Т. 9. — С. 128—142.
8. Цвелев Н.Н. Род *Polygonum* L. sensu lato (*Polygonaceae*) на Кавказе // Нов. системат. высш. раст. — 1989. — Т. 26. — С. 63—73.
9. Цвелев Н.Н. Род 9. Спорыш — *Polygonum* L. // Флора Восточной Европы. — Санкт-Петербург: «Мир и Семья-95», 1996. — Т. 9. — С. 136—150.
10. Hegi G. Illustrierte Flora von Mittel-Europa. — Munchen: Lehmanns Verl., 1931. — Н. VII. — P. 170—171.
11. Rechinger K.H., Schiman-Czeika H. *Polygonaceae* // Flora Iranica. — Graz: Akademische Druck, 1968. — N 56/28. — 88 p.
12. Webb D.A., Chater A.O. *Polygonum* L. // Flora Europaea. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1964. — V. 1. — P. 76—80.

Рекомендує до друку
В.В. Протопопова

Надійшла 28.01.2004

И.И. Мойсиенко

Херсонский государственный университет

***POLYGONUM ALPESTRE* C.A. MEY. (*POLYGONACEAE*) —
НОВЫЙ ДЛЯ ФЛОРЫ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ АДВЕНТИВНИЙ ВИД**

На территории консервного комбината г. Херсона (Южная Украина) выявлена небольшая колония нового для флоры Восточной Европы адвентивного вида *Polygonum alpestre* C.A. Mey. Представлены описание вида и характеристика местонахождения.

I.I. Moisienko

Kherson State University

***POLYGONUM ALPESTRE* C.A. MEY. (*POLYGONACEAE*) —
NEW FOR FLORA EAST EUROPAEA ALIEN SPECIES**

A small colony of the new alien (adventive) species for the Eastern Europe flora *Polygonum alpestre* C.A. Mey was found at the tinned food factory in Kherson (southern Ukraine). A description of the species and peculiarities of the habitat are given.